

« Ο προσωπικός και ο
δημοψηφισματικός χαρακτήρας
των εκλογών»

Θάλεια Β. Τσώνη

Ακαδ. Έτος 2009-2010

- Α' εξάμηνο

ΕΡΓΑΣΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ:

«ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ»

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΑΝΔΡΕΑΣ Γ.

ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

**ΕΘΝΙΚΟ & ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ**

- **ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>A. Εισαγωγή</i>	<i>2</i>
<i>B. Η Δημοκρατία</i>	<i>3</i>
<i>Γ. Η συνταγματική κατοχύρωση της αρχής της λαϊκής κυριαρχίας</i>	<i>4</i>
<i>Δ. Οι εκλογές-ο κυρίαρχος θεσμός που αναδεικνύει τη λαϊκή θέληση</i>	<i>4</i>
<i>η συνταγματική πρόβλεψη</i>	<i>4</i>
<i>Ε. Ο προσωπικός χαρακτήρας των εκλογών</i>	<i>5</i>
<i>ς'. Το δημοψήφισμα</i>	<i>7</i>
<i>Χαρακτηριστικά δημοψηφίσματος</i>	<i>7</i>
<i>Z. Ο δημοψηφισματικός χαρακτήρας των εκλογών</i>	<i>8</i>
<i>Πολιτικά προγράμματα</i>	<i>9</i>
<i>Δημοψηφισματικές εκλογές και λαϊκή εντολή</i>	<i>10</i>
<i>Δημοψηφισματικές εκλογές και γενική πολιτική</i>	<i>11</i>
<i>Σύγκριση εκλογών και δημοψηφίσματος</i>	<i>11</i>
<i>Συνταγματική αναγνώριση</i>	<i>12</i>
<i>Η. Συμπέρασμα</i>	<i>13</i>
<i>θ. Περίληψη - Summary</i>	<i>13-14</i>

A. Εισαγωγή

Οι εκλογές αποτελούν θεμελιώδη θεσμό της σύγχρονης δημοκρατίας καθώς και του αντιπροσωπευτικού συστήματος. Από αυτές τις δύο μορφές του δημοκρατικού πολιτεύματος προκύπτει κι ο διττός χαρακτήρας του θεσμού. Ο προσωπικός χαρακτήρας της, συνέδεσε την εκλογική διαδικασία κατ' αρχήν με τον αντιπροσωπευτισμό, εφόσον ο σκοπός και το αποτέλεσμα της, η ανάδειξη προσώπων σε συγκεκριμένα αξιώματα, αποτελούν τη βάση για τη λειτουργία του αντιπροσωπευτικού συστήματος. Η μεταβολή του πολιτεύματος και το πέρασμα από τον αντιπροσωπευτισμό σε μια μορφή δημοκρατικού πολιτεύματος εμπλουτισμένου με θεσμούς άμεσης δημοκρατίας, ευθύνεται κυρίως για τον ουσιαστικό δημοψηφισματικό χαρακτήρα που απέκτησαν οι εκλογές. Επομένως, πρόκειται για ένα μείζον συνταγματικοπολιτικό ζήτημα που συνδέεται με αυτό της μελέτης της εξέλιξης και των βασικών χαρακτηριστικών του πολιτεύματος και ως τέτοιο πρέπει να εξεταστεί. Για το λόγο αυτό μια ματιά στην ιστορική πορεία και τη διαμόρφωση της σύγχρονης δημοκρατίας είναι απαραίτητη.

B. Η Δημοκρατία

Δημοκρατία είναι το πολίτευμα εκείνο στο οποίο ο λαός παίρνει ο ίδιος τις βασικές πολιτικές αποφάσεις. Η δημοκρατία ως εκ φύσεως ταυτίζεται με την αρχή της ταυτότητας κυβερνόντων και κυβερνώμενων κι επομένως έχει άμεσο χαρακτήρα. Είναι άλλωστε γνωστή η αριστοτελική αντίληψη περί του ότι ο δήμος κρατεί η οποία δεν υποδηλώνει μια απλή υπεροχή του έναντι άλλων θεσμών της πόλης. Σημαίνει ότι ο δήμος ταυτίζεται με το κράτος. Η εκκλησία του δήμου δεν αποτελούσε λοιπόν ένα όργανο της πολιτείας αλλά την ίδια την πολιτεία, στην οποία συμμετείχαν όλοι οι ελεύθεροι Αθηναίοι με ισονομία και ισηγορία. Η δημοκρατία ήταν άμεση. Μολαταύτα έπειτα από πλήθος κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών που επέδρασαν στον πυρήνα του πολιτεύματος σήμερα -καταχρηστικά θα λέγαμε- τη διακρίνουμε επιπλέον σε έμμεση και μικτή. Η συνταγματικοπολιτική εξέλιξη ανά τους αιώνες οδήγησε διεθνώς στη διαμόρφωση μιας νέας σύγχρονης μορφής δημοκρατίας. Κατά βάση ο λαός αποτελεί πια τόσο στοιχείο όσο και όργανο του κράτους και μάλιστα το ανώτερο όργανο. Η ανωτερότητα του λαού εδράζει κυρίως στο γεγονός ότι αναδεικνύει μέσω της εκλογικής διαδικασίας ο ίδιος το νομοθετικό όργανο. Στη σύγχρονη εποχή τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, η εκπαίδευση, οι συνθήκες εργασίας κτλ οδηγούν στη δημιουργία ενός λαού ποιότητας, ικανού να λαμβάνει αποφάσεις για τα βασικά θέματα που τον αφορούν, κλονίζοντας έτσι τις βάσεις του αντιπροσωπευτισμού. Ο λαός ενεργοποιούμενος πολιτικά παύει να είναι απλώς η πηγή της εξουσίας και δεν περιορίζεται απλά στην εκλογή αντιπροσώπων. Δεν είναι πλέον το πολιτικά αμέτοχο μέγεθος, έξω από την περιοχή της κρατικής οργάνωσης αλλά αναδεικνύεται – μέσω των θεσμών άμεσης δημοκρατίας και των πολιτικών κομμάτων - σε συνταγματικό παράγοντα της διαδικασίας λήψης των αποφάσεων παράλληλα προς την κυβέρνηση και το κοινοβούλιο. Στη σύγχρονη κομματική δημοκρατία η συνταγματικοπολιτική εξέλιξη οδηγεί στο σχηματισμό αποφάσεων, που λαμβάνονται από το λαό στις εκλογές κι επομένως στην εμφάνιση μιας τρίτης παράλληλης προς την κυβέρνηση και το κοινοβούλιο «εξουσίας της ψήφου», έτσι δεν είναι για παράδειγμα σήμερα δυνατή η παραγνώριση των αποτελεσμάτων του δημοψηφισματικού χαρακτήρα των εκλογών. Η ενίσχυση των άμεσων στοιχείων προκαλεί την υπεροχή της αρχής της ταυτότητας έναντι της αντιπροσωπευτικής, η οποία διαρκώς εξελίσσεται στην πορεία προς τη διαμόρφωση της δημοκρατίας. Στη σύγχρονη «μικτή» δημοκρατία η αρχή της ταυτότητας έχει κύριο -όχι όμως αποκλειστικό- και η αντιπροσωπευτική αρχή επικουρικό χαρακτήρα εφαρμοζόμενη στις περιπτώσεις, που δεν έχει διαμορφωθεί

λαϊκή εντολή. Όπως λοιπόν διαμορφώνεται το τοπίο στη δημοκρατία σήμερα ο θεσμός των εκλογών κι ο χαρακτήρας τους συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον για έναν επιπλέον θεμελιώδη λόγο που αφορά στον προσδιορισμό του πολιτεύματος όσο αυτό μεταβάλλεται μέχρι την τελική διαμόρφωση της άμεσης δημοκρατίας.

Γ . Η συνταγματική κατοχύρωση της αρχής της λαϊκής κυριαρχίας

Το άρθρο 52 του συντάγματος «Η ελεύθερη και ανόθευτη εκδήλωση της λαϊκής κυριαρχίας , τελεί υπό την εγγύηση όλων των λειτουργιών της πολιτείας , που έχουν την υποχρέωση να τη διασφαλίζουν σε κάθε περίπτωση. Ο νόμος ορίζει τις ποινικές κυρώσεις κατά των παραβατών της διάταξης αυτής» προστατεύει την ελεύθερη κι ανόθευτη εκδήλωση της λαϊκής θέλησης , που αποτελεί έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας. Ελεύθερα εκδηλώνεται η λαϊκή θέληση, όταν δεν ασκούνται καταναγκασμοί και ανόθευτα όταν δεν αλλοιώνεται το περιεχόμενό της. Όπως προκύπτει από την επεξεργασία του άρθρου με τη διάταξη αυτή επιδιώχθηκε κυρίως η συνταγματική προστασία της γνησιότητας των εκλογών. Η περιεχόμενη όμως στο άρθρο αυτό αρχή , τόσο από τη λεκτική της διατύπωση , όσο και από το ουσιαστικό της περιεχόμενο προχωρεί πολύ περισσότερο από τα στενότερα όρια των σκοπών , που οδήγησαν στην καθιέρωσή της. Ακόμη *expressis verbis* αναφέρεται στη λαϊκή εντολή η διάταξη του άρθρου 41 παρ.2 . Η διάταξη αυτή αναγνωρίζει τον δημοψηφισματικό χαρακτήρα των εκλογών και την ύπαρξη λαϊκής θέλησης , που εκδηλώνεται κατά την εκλογική διαδικασία κατά την οποία σύμφωνα με την συνταγματική ρύθμιση ο λαός αποφασίζει για εθνικά θέματα εξαιρετικής σημασίας. Έτσι κατοχυρώνεται το ουσιαστικό περιεχόμενο που προσλαμβάνει η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας όταν ο λαός ο ίδιος , αυτοπροσώπως , ασκεί την κρατική εξουσία και λαμβάνει αποφάσεις για τα θέματα που τον αφορούν.

Δ . Οι εκλογές-ο κυρίαρχος θεσμός που αναδεικνύει τη λαϊκή θέληση

- **η συνταγματική πρόβλεψη**

Το ελληνικό εκλογικό δίκαιο καθιερώνει κάποιες βασικές αρχές που διέπουν την ψήφο και την ψηφοφορία. Πρόκειται για τις αρχές της καθολικότητας, της ισότητας, της ατομικότητας, της αμεσότητας, της μυστικότητας, της προσωπικής άσκησης και της υποχρεωτικότητας , ανόθευτης εκδήλωσης της λαϊκής θέλησης, της ολικής ανανέωσης. Οι τρεις πρώτες (ουσιαστικές) αρχές ανάγονται στην ουσιαστική φύση του δικαιώματος της ψήφου. Οι επόμενες έξι (διαδικαστικές) αρχές ρυθμίζουν τη διεξαγωγή της ψηφοφορίας , τον τρόπο άσκησης του εκλογικού δικαιώματος. Κατά το

άρθρο 51 παρ. 3 εδ. α', «οι βουλευτές εκλέγονται με άμεση ,καθολική και μυστική ψηφοφορία». Οι τρεις εκλογικές αρχές που κατοχυρώνονται λοιπόν είναι αυτές της αμεσότητας, της καθολικότητας και της μυστικότητας της ψηφοφορίας. Οι αρχές αυτές προβλέπονται ήδη στο σύνταγμα του 1864 κι επαναλαμβάνονται στα επόμενα ελληνικά συντάγματα. Στην ίδια παράγραφο κατοχυρώνεται κι η αρχή της ατομικότητας. Σε άλλες παραγράφους του ίδιου άρθρου 51 , όπως και σε άλλα άρθρα του συντάγματος, κατοχυρώνονται και οι υπόλοιπες συνταγματικές εκλογικές αρχές στις οποίες προστίθεται με την κοινή νομοθεσία η αρχή της προσωπικής ψηφοφορίας.

Οι εκλογές αποτελούν μια επαναλαμβανόμενη διαδικασία, μέσα από την οποία αναδεικνύεται η λαϊκή θέληση κι επομένως τον κεντρικό άξονα γύρω από τον οποίο περιστρέφεται η λειτουργία της σύγχρονης δημοκρατίας όπως παραπάνω την περιγράψαμε. Προκειμένου λοιπόν να προσδιορίσουμε τη συνταγματική θέση αυτού του τόσο καθοριστικού για τη δημοκρατία μας θεσμού αρκεί να είμαστε σε θέση να απαντήσουμε σε ένα βασικό ερώτημα , ποια λαϊκή βούληση προκύπτει από τις εκλογές. Το ερώτημα δηλαδή αναφέρεται στο περιεχόμενο της μέσω των εκλογών αναδεικνυόμενης λαϊκής θέλησης. Εφόσον το περιεχόμενο αυτό αναφέρεται σε πρόσωπα , στην ανάδειξη δηλαδή προσώπων σε συγκεκριμένα αξιώματα, οι εκλογές έχουν προσωπικό χαρακτήρα. Εφόσον η λαϊκή θέληση αναφέρεται σε συγκεκριμένα ζητήματα, έχει ουσιαστικό-δημοψηφισματικό χαρακτήρα.

Η κατανόηση του συνταγματικού status των εκλογών, της νομικής – συνταγματικής θέσης που κατέχουν στο όλο συνταγματικό πολιτικό σύστημα προϋποθέτει τη διάκριση μεταξύ προσωπικού και ουσιαστικού – δημοψηφισματικού χαρακτήρα. Ο διπλός αυτός χαρακτήρας των εκλογών συνιστά και τη μεγάλη συνταγματική μεταβολή τους που εντάσσεται βέβαια στο γενικότερο πλαίσιο της μεταβολής, της εξέλιξης της δημοκρατίας. Οι εκλογές ξεκίνησαν στο πλαίσιο της παραδοσιακής αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας ως διαδικασία προσωπικού χαρακτήρα κι εξελισσόμενες απέκτησαν και χαρακτήρα ουσιαστικό – δημοψηφισματικό. Διαπιστώνεται λοιπόν πως οι σύγχρονες εκλογές αποτελούν τη βασική διαδικασία ανάδειξης της πολιτικής ηγεσίας αλλά και του προσδιορισμού της γενικής πολιτικής του κράτους.

Ε . Ο προσωπικός χαρακτήρας των εκλογών

Οι εκλογές έχουν προσωπικό χαρακτήρα διότι περιεχόμενο της λαϊκής θέλησης , αποτέλεσμα δηλαδή της εκλογικής διαδικασίας είναι η ανάδειξη προσώπων και μάλιστα των προσώπων εκείνων που θα απαρτίσουν το νομοθετικό σώμα που με τις αποφάσεις του θα έχει τη δυνατότητα να επεμβαίνει καθοριστικά στην ελευθερία του. Ο προσωπικός χαρακτήρας των εκλογών επομένως συνίσταται στο ότι η αιτία , ο

σκοπός και το αποτέλεσμα της διαδικασίας είναι η ανάδειξη προσώπων σε συγκεκριμένα αξιώματα.

Ο προσωπικός χαρακτήρας των εκλογών όμως αποδεικνύεται και κατά την αντιπαραβολή του με το δημοψήφισμα και τον δημοψηφισματικό ουσιαστικό χαρακτήρα που διαθέτει. Εκλογές και δημοψήφισμα αποτελούν δυο βασικούς θεσμούς της σύγχρονης δημοκρατίας στους οποίους καθοριστικός είναι ο ρόλος των πολιτών και παρουσιάζουν εξωτερικές ομοιότητες αλλά και σημαντικές διαφορές στην ουσία τους. Η ομοιότητα έγκειται στη διαδικασία με την οποία με την οποία πραγματοποιούνται.

Οι διαφορές προκύπτουν από τη διαφοροποίηση αντιπροσωπευτικού συστήματος και δημοκρατίας. Το δημοψήφισμα έχει ουσιαστικό περιεχόμενο διότι αναφέρεται σε θέματα. Η ψήφος στο δημοψήφισμα σημαίνει έκφραση του πολίτη για ένα καθοριστικό εθνικό ζήτημα. Το εκλογικό σώμα καλείται λοιπόν να εκφέρει την γνώμη του για ένα πολύ συγκεκριμένο θέμα κι όχι να επιλέξει μια πολιτική πρόταση για τη ρύθμιση ενός συνόλου ζητημάτων της ζωής της χώρας, χωρίς μάλιστα καμιά διασφάλιση ότι οι έμμεσες αυτές επιλογές του θα πραγματοποιηθούν τελικά από την εκλεγμένη πολιτική ηγεσία εκτός από τον δεσμευτικό τους λόγο¹. Αντίθετα η επιλογή που κάνει στο δημοψήφισμα πραγματοποιείται άμεσα κι η διασφάλισή της είναι σίγουρη. Συνεπώς το εκλογικό σώμα επιλέγει επί της ουσίας.

Οι εκλογές από την άλλη μεριά έχουν χαρακτήρα προσωπικό , αναφέρονται σε πρόσωπα όχι σε θέματα. Εκλέγω στις εκλογές σημαίνει διαλέγω και μάλιστα επιλέγω ανάμεσα σε περισσότερα πρόσωπα. Ο προσωπικός χαρακτήρας των εκλογών συνδέεται με τις θεμελιώδεις αρχές της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Η ανάδειξη

¹ Pacta sunt servanda: Σύμφωνα με τα άρθρα 1 παρ. 2 και 3, 41 παρ. 2, 52, 82 του ισχύοντος συντάγματος με την απόφασή του στις εκλογές ο λαός θέτει τη βάση της διακυβέρνησης για τα επόμενα τέσσερα χρόνια. Βασικό κανόνα της σύγχρονης συνταγματικοπολιτικής ζωής αποτελεί η αντίληψη ότι η κυβερνητική πολιτική θα πρέπει να έχει λάβει την εκλογική επιδοκιμασία του λαού πριν την εφαρμογή της. Ο βασικός λοιπόν κανόνας των συναλλαγών θα πρέπει να ισχύει και στην πολιτική ζωή. Εμφανίζεται σε δύο μορφές τη θετική και την αρνητική. Με την αρνητική απαγορεύει μεταβολές που δεν έχουν εγκριθεί από τον λαό και με τη θετική του μορφή επιβάλλει την πραγματοποίηση των αλλαγών που έχουν εγκριθεί. Η αρνητική μορφή αυτού του κανόνα υποστηρίχθηκε κυρίως στη Βρετανία την κοιτίδα του αντιπροσωπευτισμού. Η συνταγματική θεωρία εκεί ορίζει ότι βασικές αλλαγές της πολιτικής δεν πρέπει να γίνονται χωρίς την έγκριση του λαού. Σύμφωνα με τη θεωρία του W. I. Jennings το κοινοβούλιο δεν έχει το δικαίωμα να θεσπίσει νομοθεσία -εφόσον δεν υπάρχει απρόβλεπτη κι επείγουσα ανάγκη- για θέματα για τα οποία οι εκλογείς δεν είναι ενημερωμένοι. Η θεωρία της γενικής εντολής όπως λέγεται γίνεται γενικότερα δεκτή στην Αγγλία σε θεωρητικό αλλά και σε πολιτικό πρακτικό επίπεδο. Η κυβέρνηση δηλαδή δεν μπορεί να πάρει μέτρα τα οποία δεν έχουν περάσει προεκλογικά από τη λαϊκή κρίση κι άρα δεν έχουν την έγκριση του εκλογικού σώματος. Η αντίληψη ότι οι βασικές πολιτικές αποφάσεις πρέπει να λαμβάνονται άμεσα από το λαό έχει επικρατήσει στη σύγχρονη δημοκρατία γι' αυτό και θεωρείται αντισυνταγματική η συμπεριφορά της κυβέρνησης στην Αγγλία και τη Γερμανία να λαμβάνουν σε ορισμένες περιπτώσεις αποφάσεις που δε συμβαδίζουν με τη λαϊκή εντολή. Η εντολή ωστόσο δεν είναι μόνο γενική αλλά και ειδική και συγκεκριμένη, επιβάλλοντας τις αλλαγές που έχει εγκρίνει ο λαός. Αυτός είναι ο θετικός χαρακτήρας του κανόνα.

των μελών του κοινοβουλίου ,των αντιπροσώπων ,αποτελεί τον αποκλειστικό σκοπό και το μοναδικό νομικό αποτέλεσμα των εκλογών της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Οι εκλογές δεν είναι παρά απλά και μόνο η απαραίτητη διαδικασία για την ανάδειξη των αντιπροσώπων. Αυτή είναι η συνταγματική θέση τους. Είναι εκλογές στην κυριολεξία του όρου κι έχουν έντονο προσωπικό χαρακτήρα. Η αντιπροσωπευτική θεωρία αναγνωρίζει στους εκλογείς τη δυνατότητα να επιλέγουν τους αντιπροσώπους τους, όχι όμως και να καθορίζουν την πολιτική , που αυτοί θα ακολουθήσουν. Η μεγάλη προσφορά της εκλογής , έγκειται ακριβώς στην από τα κάτω κι όχι τα πάνω ανάδειξη. Οι εκλογές είναι πράγματι θεσμός συνυφασμένος με τη δημοκρατία , γιατί επιτρέπει την από το λαό ανάδειξη της πολιτικής ηγεσίας. Στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία , η συμμετοχή των εχόντων δικαίωμα ψήφου περιορίζεται στην εκλογή των βουλευτών. Σταδιακά , στις περισσότερες χώρες ο κληρονομικός ανώτατος άρχοντας αντικαταστάθηκε από τον εκλεγμένο αρχηγό του κράτους. Ο Πρωθυπουργός , η κυβέρνηση δεν εκλέγεται , αλλά διορίζεται και παύεται από τον ανώτατο άρχοντα κατά τα οριζόμενα από την αρχή της δεδηλωμένης. Στο αντιπροσωπευτικό σύστημα , δεν εκλέγονται όλοι οι αντιπρόσωποι. Η εκλογή είναι βασικό , αλλά όχι απαραίτητο στοιχείο της αντιπροσώπευσης. Έτσι για παράδειγμα ο μονάρχης αντιπροσωπεύει τον λαό χωρίς να είναι εκλεγμένος. Σήμερα ισχύει αυτό για τους αντιπροσώπους της βουλής των λόρδων στη Μ. Βρετανία.

Συμπερασματικά ,από την ουσιαστική διαφοροποίηση δημοψηφίσματος κι εκλογών συνάγεται η διαφορετική θέση , την οποία κατέχει ο πολίτης στη δομή και στη λειτουργία του όλου πολιτεύματος. Ενώ λοιπόν ο εκλογέας εκλέγει αυτούς που τον κυβερνούν , ο ψηφοφόρος αποφασίζει ο ίδιος για τα θέματα που τίθενται στην κρίση του. Ο πρώτος κυβερνάται , ο δεύτερος αυτοκυβερνάται. Η διαφορά ανάμεσα στο δημοψήφισμα , είναι χαρακτηριστική , της διαφοράς άμεσης δημοκρατίας κι έμμεσης.

ς'. Το δημοψήφισμα

- Χαρακτηριστικά δημοψηφίσματος

Κύρος & αμεσότητα

Με το δημοψήφισμα ο λαός σχηματίζει αποφάσεις ως κρατικό όργανο. Το δημοψήφισμα συνιστά απόφαση του ανώτερου κρατικού οργάνου , του λαού. Αποτελεί συνεπώς επίσημη διαδικασία σχηματισμού κρατικής απόφασης, διαδικασία κατά την οποία συμπράττουν όλα τα τμήματα του λαού , οι μερικότερες δηλαδή λαϊκές θελήσεις, προκειμένου να σχηματιστεί η κρατική απόφαση. Ο θεσμός του δημοψηφίσματος χαρακτηρίζεται από δύο βασικές ιδιότητες. Η πρώτη απορρέει από

το γεγονός ότι πρόκειται για θεσμό που προέρχεται από την άμεση δημοκρατία , πρόκειται δηλαδή για την αμεσότητα λήψης της απόφασης από το λαό χωρίς την παρέμβαση κανενός είδους αντιπροσώπων. Η δεύτερη απορρέει από τη θέση που κατέχει ο λαός στη δομή και τη λειτουργία του πολιτεύματος , την κυρίαρχη δηλαδή θέση που εξασφαλίζει στο δημοψήφισμα αυξημένο κύρος. Πέρα λοιπόν από την τυπική ισοδυναμία του αποτελέσματος του δημοψηφίσματος με άλλους κανόνες του δικαίου , η δημοψηφισματική απόφαση ως απόφαση του λαού αποτελεί “suprema lex”.

Ο ουσιαστικός χαρακτήρας:

Βασικό εννοιολογικό στοιχείο του δημοψηφίσματος είναι ο ουσιαστικός χαρακτήρας του και το διακρίνει από τις άλλες αποφάσεις του λαού είναι ότι δεν περιλαμβάνει αποφάσεις προσωπικού χαρακτήρα αλλά μόνο αποφάσεις για συγκεκριμένα ουσιαστικά θέματα, ζητήματα δηλαδή που ανήκουν στην αρμοδιότητα της νομοθετικής ή αναθεωρητικής εξουσίας ή άλλα που άπτονται της αρμοδιότητας της κυβέρνησης ως κατεξοχήν καθηγητικού οργάνου κλπ. Ο ουσιαστικός χαρακτήρας του δημοψηφίσματος , διακρίνει το θεσμό από διαδικασίες εκλογικού – προσωπικού χαρακτήρα. Αντικείμενο του δημοψηφίσματος μπορεί καταρχήν να είναι οποιοδήποτε ουσιαστικό ζήτημα , όχι όμως εκλογή προσώπων, αν και συνιστούν έκφραση της λαϊκής θέλησης. Το ειδικότερο περιεχόμενο του ερωτήματος ωστόσο ή το όργανο που το θέτει είναι αδιάφορο.

Z. Ο δημοψηφισματικός χαρακτήρας των εκλογών

Οι εκλογές δεν έχουν αποκλειστικά προσωπικό χαρακτήρα αλλά προσλαμβάνουν ουσιαστικό χαρακτήρα κάθε φορά που ο λαός δεν καλείται απλώς να αναδείξει την πολιτική του ηγεσία αλλά και να εκφράσει τη βούληση του για συγκεκριμένα θέματα. Ουσιαστικό χαρακτήρα έχει το δημοψήφισμα και γι’ αυτό συνώνυμο του είναι ο «δημοψηφισματικός χαρακτήρας» .

Με τον όρο δημοψηφισματικός χαρακτήρας των εκλογών (plebiszitarer charaker der wahlen) αποδίδεται το συνταγματικό φαινόμενο κατά το οποίο ο λαός κατά τις εκλογές δεν επιλέγει αποκλειστικά πρόσωπα, αλλά ψηφίζει , στην κυριολεξία του όρου , δηλαδή εκφράζει τη θέληση του για συγκεκριμένα θέματα. Ο δημοψηφισματικός χαρακτήρας των εκλογών είναι κάτι αρκετά «καινούριο» θα μπορούσαμε να πούμε. Η διαφορά μεταξύ προσωπικού κι ουσιαστικού δημοψηφισματικού χαρακτήρα της εκλογικής διαδικασίας ήταν παλαιότερα πολύ εντονότερη . Η σημαντική αλλοίωση που παρατηρείται σήμερα ακολούθησε την ιστορικοπολιτική εξέλιξη του δημοκρατικού

πολιτεύματος , το πέρασμα δηλαδή από την αντιπροσωπευτική στη σύγχρονη κομματική δημοκρατία. Κάπως έτσι λοιπόν οι εκλογές απέκτησαν σήμερα λιγότερο ή περισσότερο έντονο δημοψηφισματικό χαρακτήρα. Ο χαρακτήρας αυτός αποτελεί συνταγματικό αποτέλεσμα και ιδιότητα των εκλογών, ο οποίος μάλιστα αναγνωρίζεται *expressis verbis* από το σύνταγμα με το άρθρο 42 παρ. 2. Επιπρόσθετα, η εκλογική διαδικασία μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για την ταυτόχρονη διεξαγωγή δημοψηφίσματος , με σκοπό την οικονομία χρόνου και χρήματος. Έτσι ακόμη και στην ίδια την πολιτειακή διαδικασία το προσωπικό στοιχείο εμπλέκεται με το ουσιαστικό. Η ταυτόχρονη διεξαγωγή εκλογών και δημοψηφίσματος ενισχύει σημαντικά το δημοψηφισματικό χαρακτήρα των εκλογών. Η ταυτόχρονη διεξαγωγή δημοψηφίσματος κι εκλογών είναι μια όχι και τόσο σπάνια πρακτική εφόσον συγκεντρώνει σημαντικά πλεονεκτήματα. Για παράδειγμα στην Ιρλανδία στις 17 Ιουνίου 1959 διενεργήθηκε ταυτόχρονα με τις προεδρικές εκλογές και συνταγματικό δημοψήφισμα. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η πορτογαλική συνταγματική ρύθμιση που απαγορεύει την ταυτόχρονη διενέργεια εκλογών και δημοψηφίσματος κρίνεται μάλλον αποτυχημένη αφού αποδυναμώνει πρακτικά τον κατά τα άλλα έμφυτο πια δημοψηφισματικό χαρακτήρα των εκλογών. Η ενίσχυση που παρατηρείται σήμερα στον ουσιαστικό χαρακτήρα των εκλογών οφείλεται στη διαρκή αλλοίωση του αντιπροσωπευτικού χαρακτήρα του δημοκρατικού πολιτεύματος κι άρα στην υποχώρηση του προσωπικού στοιχείου των εκλογών. Μολαταύτα δημοψήφισμα κι εκλογές παραμένουν δυο θεσμοί με σημαντικότερες διαφορές εφόσον στον πρώτο η λαϊκή βούληση εκφράζεται για συγκεκριμένα ζητήματα ενώ στον δεύτερο αναδεικνύει την πολιτική της ηγεσία. Η διαφορά αυτή δεν αίρεται από το γεγονός ότι κριτήριο για την ανάδειξη των προσώπων είναι οι θέσεις που παρουσιάζουν πάνω σε συγκεκριμένα ζητήματα , η διαπλοκή δηλαδή προσωπικού κι ουσιαστικού στοιχείου, υφίσταται ακόμη και στην περίπτωση ταυτόχρονης διεξαγωγής των δυο αυτών θεσμών.

- **Πολιτικά προγράμματα**

Από τα παραπάνω έγινε φανερό ότι ο ουσιαστικός χαρακτήρας των εκλογών οφείλεται κατά κύριο λόγο στο βασικό κριτήριο επιλογής των υποψηφίων από τους εκλογείς που δεν είναι άλλο από τις θέσεις που παρουσιάζουν για όλα τα κρίσιμα ζητήματα του κοινωνικού , πολιτικού και οικονομικού γίνεσθαι μιας χώρας , το πολιτικό τους πρόγραμμα. Τα πράγματα ωστόσο δεν ήταν πάντοτε έτσι, η αλλαγή αυτή είναι δηλωτική της αλλαγής του δημοκρατικού πολιτεύματος όπως διαμορφώθηκε με το πέρασμα των αιώνων κι όλες τις κοινωνικοπολιτικές ανακατατάξεις και τις φιλοσοφικές αναζητήσεις που έφεραν. Ο δημοψηφισματικός χαρακτήρας των εκλογών

συνδέεται άμεσα με τον κομματικό χαρακτήρα που απέκτησε η σύγχρονη δημοκρατία. Τα κόμματα ,ιδιαιτέρα στην Ελλάδα, υπήρξαν προσωποπαγή κι ο προσωπικός χαρακτήρας των εκλογών ήταν τότε πολύ ενισχυμένος όπως και ο αντιπροσωπευτικός χαρακτήρας της δημοκρατίας. Αργότερα οι συνθήκες διαφοροποιήθηκαν αρκετά, τα κόμματα αναπτύχτηκαν πολύ, ενισχύθηκαν εξαφανίζοντας τους ανεξάρτητους υποψηφίους και προβάλλοντας προεκλογικά προγράμματα, αποδυναμώνοντας δηλαδή τον προσωπικό χαρακτήρα των εκλογών. Επομένως, κομματικός και δημοψηφισματικός χαρακτήρας των εκλογών είναι έννοιες ταυτόσημες. Ο γνήσιος δημοψηφισματικός χαρακτήρας της εκλογικής διαδικασίας επήλθε με την κυριαρχία των κομμάτων στο πολιτικό σκηνικό και την απορρόφηση των ανεξάρτητων υποψηφίων που ήταν συνήθως εγνωσμένου κύρους προσωπικότητες στον κοινωνικό χώρο και συνέθεταν ανεξάρτητα τοπικά ψηφοδέλτια. Από τη στιγμή κυρίως που οι εκλογείς έπαψαν να χειραγωγούνται και να εξαγοράζονται από τους υποψηφίους κι άρχισαν να επιλέγουν με πιο πολιτικά κριτήρια σχηματίζοντας παράλληλα κομματική συνείδηση πια, διάλεξαν κόμμα, ολοκληρωμένη πολιτική πρόταση κι όχι απλώς και μόνο πρόσωπα. Όσο πιο συγκεκριμένο είναι το πολιτικό πρόγραμμα των υποψηφίων τόσο περισσότερο αυξάνεται η προεκλογική και μετεκλογική δέσμευση των υποψηφίων και βελτιώνεται η λειτουργία της κομματικής δημοκρατίας. Επιπλέον δίνεται με τον τρόπο αυτό πρακτικά μια πιο ουσιαστική ευκαιρία στο λαό να νομοθετήσει. Εφόσον η κοινωνία νομοθετεί, κρατική εξουσία και κοινωνία συγκλίνουν. Δεν είναι ασφαλώς τυχαίο ότι οι κανόνες δικαίου που τίθενται με δημοψηφισματική διαδικασία, γίνονται ευρύτερα αποδεκτοί και είναι εκείνοι, που αντέχουν περισσότερο στο χρόνο. Εξασφαλίζεται έτσι κοινωνική συνείδηση, όχι μέσα από καταναγκασμό, αλλά μέσα από τη συναίνεση της κοινωνίας. Ο δημοψηφισματικός χαρακτήρας των εκλογών είναι περισσότερο αντιληπτός στο δικομματικό σύστημα αλλά και στο πολυκομματικό όταν ένα κόμμα ή ένας προεκλογικός κομματικός συνασπισμός κερδίσει την πλειοψηφία του εκλογικού σώματος και την πλειοψηφία του κοινοβουλίου ή κι ένας μετεκλογικός συνασπισμός σε περίπτωση κατανομής της λαϊκής θέλησης σε διάφορα κόμματα. Στη τελευταία περίπτωση, η «μίξη» των κομματικών προγραμμάτων που θα επέλθει είναι κι αυτή αποτέλεσμα της λαϊκής βούλησης , εφόσον αποτελεί αποτέλεσμα της εκλογικής διαδικασίας, κι όχι αποτέλεσμα της ελευθερίας των αντιπροσώπων.

- **Δημοψηφισματικές εκλογές και λαϊκή εντολή**

Η παρέμβαση των κομμάτων μέσω του συνόλου των πολιτικών θέσεων που προτείνουν δημιούργησε τη λαϊκή εντολή η οποία εκφραζόμενη προσδίδει στις εκλογές τον ουσιαστικό δημοψηφισματικό χαρακτήρα. Αποτέλεσμα και σκοπός κάθε

δημοψηφίσματος είναι η λαϊκή εντολή , συνεπώς αποτελεί κι άμεσο αποτέλεσμα του δημοψηφισματικού στοιχείου των εκλογών. Η διάλυση της Βουλής έχει παίξει το ρόλο της σ' αυτή την εξέλιξη. Έπειτα από κάθε πρόωρη διάλυση της Βουλής κι ιδιαίτερα σε περιόδους πολιτικής πόλωσης κι αντιθέσεων, οι εκλογές αποκτούν εντονότερο δημοψηφισματικό χαρακτήρα λόγω του κρίσιμου διακυβεύματος και των διλημμάτων που συνήθως τίθενται από τους υποψηφίους σε τέτοιες περιπτώσεις. Από αυτή την άποψη, η πρόωρη διάλυση της Βουλής συνέβαλε ακόμη περισσότερο στην εξέλιξη του πολιτεύματος καθώς ενδυνάμωσε κι επιτάχυνε τη διαδικασία διαμόρφωσης του δημοψηφισματικού χαρακτήρα των εκλογών.

- **Δημοψηφισματικές εκλογές και γενική πολιτική**

Η προσθήκη του δημοψηφισματικού στοιχείου στην εκλογική διαδικασία υπήρξε καθοριστική στο ζήτημα της νομικής θέσης του θεσμού στο συνταγματικοπολιτικό οικοδόμημα. Οι εκλογές έπαψαν να αποτελούν ένα μονοδιάστατο θεσμό ανάδειξης αντιπροσώπων κι διαδραματίζουν πια λόγω του διττού τους χαρακτήρα ουσιαστικότερο ρόλο στη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος εφόσον δίνεται στο λαό η δυνατότητα επιλέγοντας συγκεκριμένη πολιτική πρόταση να θέσει ο ίδιος τις βάσεις της διακυβέρνησης για τα επόμενα χρόνια. Έτσι η λήψη των βασικών αποφάσεων μετατίθεται από τους αντιπροσώπους στην εκλογική βάση. Επομένως ο λαός καθορίζει το πλαίσιο μέσα στο οποίο διαμορφώνεται και εξειδικεύεται η γενική πολιτική του κράτους. Σύμφωνα με το άρθρο 82 παρ. 1 του συντάγματος «Η κυβέρνηση καθορίζει και κατευθύνει τη γενική πολιτική της χώρας, σύμφωνα τους ορισμούς του συντάγματος και των νόμων». Στους ορισμούς του συντάγματος όμως εξέχουσα θέση κατέχει ο σεβασμός προς τη συνταγματικά εκφραζόμενη λαϊκή θέληση. Επομένως το άρθρο 82 παρ. 1 δεν θα πρέπει να εφαρμόζεται απομονωμένο , αλλά σε συνδυασμό προς τις διατάξεις των άρθρων 1, 29, 37, 41 παρ. 2, 52, 54, κλπ του ισχύοντος συντάγματος.

- **Σύγκριση εκλογών και δημοψηφίσματος**

Οι δημοψηφισματικές εκλογές παρουσιάζουν ένα μειονέκτημα απέναντι στο απλό δημοψήφισμα που έγκειται στο γεγονός ότι στην πρώτη διαδικασία ο λαός αποφασίζει «συνολικά» για πλήθος θεμάτων επιλέγοντας απλά μια ολοκληρωμένη πολιτική πρόταση και δεν του παρέχεται η δυνατότητα άλλα ζητήματα να τα δεχτεί κι άλλα να τα απορρίψει, ενώ αντίθετα στο δημοψήφισμα θέματα κρίνονται «απομονωμένα». Το στοιχείο αυτό μπορεί από άλλη οπτική γωνία ιδωμένο να θεωρηθεί θετικό αφού

επιτρέπει στο λαό να αποφασίσει για περισσότερα θέματα κι όχι μόνο για ένα συγκεκριμένο ζήτημα ενώ ταυτόχρονα επέρχεται και ανανέωση του κοινοβουλίου. Καταλήγοντας, η διαφορά που υπήρχε ανάμεσα στους δύο θεσμούς δεν έχει πια την ίδια ένταση και μορφή. Ο δημοψηφισματικός χαρακτήρας των εκλογών διαρκώς εξελίσσεται κι εντείνεται. Η ενδυνάμωση αυτή ανήκει στην εξελικτική τάση του δημοκρατικού πολιτεύματος κι επομένως των θεμελίων της συνταγματικοπολιτικής πραγματικότητας. Η συνέχεια αυτής της εξέλιξης οδηγεί στη συγκεκριμενοποίηση των πολιτικών προγραμμάτων που ίσως έχει ως συνέπεια την προεκλογική προβολή ολοκληρωμένων νομοσχεδίων για τα πιο βασικά εθνικά ζητήματα. Ο εκλογέας ήταν η μορφή πολίτη της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, ο ψηφοφόρος αποτελεί το πρότυπο πολίτη της σύγχρονης δημοκρατίας.

- **Συνταγματική αναγνώριση**

Ο δημοψηφισματικός χαρακτήρας των εκλογών δεν απορρέει μον από την πραγματικότητα αλλά διαπιστώνεται και μέσα από τις διατάξεις του συντάγματος. Η νομική του θεμελίωση είναι άμεση κι έμμεση, γενική και ειδική. Στο αναθεωρημένο το 1986 σύνταγμα, ο δημοψηφισματικός χαρακτήρας των εκλογών αναγνωρίζεται κυρίως στο άρθρο 41 παρ. 2 κατά το οποίο ο Πρόεδρος της δημοκρατίας διαλύει τη βουλή με πρόταση της κυβέρνησης που έχει λάβει την ψήφο εμπιστοσύνης της βουλής, για ανανέωση της λαϊκής εντολής προκειμένου να αντιμετωπιστεί εθνικό ζήτημα εξαιρετικής σημασίας. Πέρα από την αναφορά αυτή στη δημοψηφισματική διάλυση της βουλής, η διάταξη του άρθρου 44 παρ. 2 εδ. α' έχει ιδιαίτερα σημαντική, γενικότερη θεωρητική σημασία. Η διάταξη αυτή περιέχει σαφή αναγνώριση του δημοψηφισματικού στοιχείου, που αποτελεί ένα από τα βασικότερα, αν όχι το κυριότερο χαρακτηριστικό γνώρισμα της δομής και της λειτουργίας της σύγχρονης δημοκρατίας. Αποτελεί δηλαδή την αναγνώριση της από το σύνταγμα πέρα από το αντιπροσωπευτικό πλαίσιο λειτουργίας της σημερινής δημοκρατίας. Το άρθρο 41 παρ. 2 πρέπει να ερμηνεύεται σε συνδυασμό με το άρθρο 60 παρ. του συντάγματος. Η δημοψηφισματική διάλυση διενεργείται αντί δημοψηφίσματος επέχει θέση δημοψήφισματος εφόσον στην περίπτωση αυτή που θα μπορούσε να διενεργηθεί δημοψήφισμα το σύνταγμα παρέχει τη δυνατότητα διάλυσης της βουλής. Το σύνταγμα παρέχει στην κυβέρνηση διαδικαστική διακριτική ευχέρεια να ακολουθήσει όποια οδό προτιμά. Ο περιορισμός των αρμοδιοτήτων του Προέδρου της δημοκρατίας ως προς τη διάλυση της βουλής βαίνει παράλληλα προς τον περιορισμό των εξουσιών του σχετικά με τη διενέργεια δημοψηφίσματος.

Η. Συμπέρασμα

Οι εκλογές ως κυρίαρχος θεσμός του αντιπροσωπευτικού συστήματος ξεκίνησαν έχοντας σκοπό την επιλογή των πιο άξιων- κατα την λαϊκή κρίση- προσώπων για το βουλευτικό αξίωμα. Ο προσωπικός τους χαρακτήρας όμως αποδυναμώθηκε με την προσθήκη στοιχείων άμεσης δημοκρατίας στο αντιπροσωπευτικό σύστημα και την τελική δημιουργία του σύγχρονου πολιτεύματος, αυτού που ονομάζουμε «μικτή» δημοκρατία. Ο δημοψηφισματικός χαρακτήρας προκύπτει από τη δυνατότητα του λαού να αποφασίζει για τα κρίσιμα ζητήματα της χώρας επιλέγοντας μια ολοκληρωμένη πολιτική πρόταση. Το ίδιο μάλιστα το σύνταγμα με το άρθρο 42 παρ. 1 περι διάλυσης της βουλής σε συνδυασμό με το άρθρο 60 περι δημοψηφίσματος δίνει τη δυνατότητα προκήρυξης εκλογών αντι δημοψηφίσματος. Συνεπώς, από τη μια μεριά, όσο ο δημοψηφισματικός χαρακτήρας των εκλογών ενισχύεται, ο λαός παίρνει ενεργότερο μέρος στη διακυβέρνηση αποφασίζοντας μέσω της εκλογικής διαδικασίας για τα σημαντικότερα εθνικά θέματα, από την άλλη μειώνεται η συχνότητα διεξαγωγής γνήσιου δημοψηφίσματος. Αυτό το γεγονός έχει σαν αποτέλεσμα την αποδυνάμωση της λαϊκής εντολής εφόσον μόνο το αποτέλεσμα του γνήσιου δημοψηφίσματος είναι δεσμευτικό. Στην περίπτωση των εκλογών το αν θα πραγματοποιηθεί η λαϊκή θέληση εξαρτάται από το κατά πόσο η κυβέρνηση που θα αναδειχθεί θα τηρήσει τις προεκλογικές δεσμεύσεις της.

Θ. Περίληψη

Η εκλογική διαδικασία παρουσιάζει σήμερα διττό χαρακτήρα. Αρχικά οι εκλογές είχαν προσωπικό χαρακτήρα ως κυρίαρχος θεσμός του αντιπροσωπευτισμού. Μοναδικός σκοπός και αποτέλεσμά τους αποτελούσε η ανάδειξη της πολιτικής ηγεσίας από το λαό. Η σύγχρονη κομματική δημοκρατία που διαμορφώθηκε μετά από πλήθος πολιτικών και κοινωνικών μεταβολών εισήγαγε τον ουσιαστικό δημοψηφισματικό χαρακτήρα στο θεσμό των εκλογών. Το εκλογικό σώμα επεμβαίνει δυναμικά στη χάραξη της εθνικής πολιτικής, επιλέγοντας συγκεκριμένο κομματικό πρόγραμμα. Στο γνήσιο δημοψήφισμα ο λαός αποφασίζει για ένα συγκεκριμένο ζήτημα ενώ στις εκλογές με δημοψηφισματική χροιά αποφασίζει για ένα σύνολο θεμάτων. Ωστόσο το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος είναι δεσμευτικό ενώ οι επιλογές του λαού στις εκλογές πραγματοποιούνται μόνο εφόσον η εκλεγμένη πολιτική ηγεσία τηρήσει τις προεκλογικές της δεσμεύσεις. Ο δημοψηφισματικός χαρακτήρας των εκλογών κατοχυρώνεται συνταγματικά στο άρθρο 41 παρ. 2. . Η ενδυνάμωση αυτή ανήκει στην

εξελικτική τάση του δημοκρατικού πολιτεύματος κι επομένως των θεμελίων της συνταγματικοπολιτικής πραγματικότητας. Η συνέχεια αυτής της εξέλιξης οδηγεί στη συγκεκριμενοποίηση των πολιτικών προγραμμάτων που ίσως έχει ως συνέπεια τον εμπλουτισμό των προεκλογικών προγραμμάτων με ολοκληρωμένα νομοσχέδια για τα πιο βασικά εθνικά ζητήματα.

Sammury

The process of elections appears nowadays double nature. In the beginning, the elections had a personal nature as they were a dominant institution of the representative system. Their unique purpose and outcome used to be the nomination of the political power by the people. The modern factional democracy which has been established after a great number of political and social changes introduced an essence of referendum in the institution of elections. The electorates have a decisive influence on the formation of national policy, by choosing a certain policy. In case of referendum the people decide about a certain issue whereas during the elections with essential nature of referendum they decide about a variety of issues. On the one hand the outcome of the referendum is bonding. On the other hand the choices of the people after the elections are satisfied only if the elected government keep their proclamations. The acquirement of futures of referendum during the process of the elections can be found in the 41 article par. 2 of our constitution. This reinforcement of this character is due to the evolution of the democratic system and therefore of the foundations of our political and constitutional reality. The continuation of this evolution could enhance the proclamations of the parties with bills about the most important national issues.

Βιβλιογραφία

Οργάνωση και Λειτουργία του Κράτους. Σύστημα συνταγματικού δικαίου τόμος β΄. Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος. Εκδόσεις Σάκκουλα Α. Ε. Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2009

Το Δημοψήφισμα. Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος. Εκδόσεις Σάκκουλα

Συνταγματικό δίκαιο. Κώστας Γ. Μαυριάς. Εκδόσεις Σάκκουλα 2009

Εισαγωγή στο συνταγματικό δίκαιο. Σπυροπουλος. Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 2006

Σύνταγμα 1975/1986 όπως αναθεωρήθηκε με το ψήφισμα της 6^{ης} απριλίου 2001

Άρθρο 1

Άρθρο 41 παρ.2
Άρθρο 44 παρ. 2 εδ. α'
Άρθρο 51
Άρθρο 52
Άρθρο 54
Άρθρο 29
Άρθρο 37
Άρθρο 82 παρ. 1
Άρθρο 60